

A nemzeti kérdéstről

(Befejező közlemény)

Nálunk az az elmélet terjedt el legjobban, amely a nemzetet mint kulturális fogalmat határozza meg. Legkövetkezősebb védelmezői a szlovén szociáldemokraták voltak. A szlovén szociáldemokrácia a nemzeti kérdést illetően átvette az osztrák marxista programot. Ennek kiinduló pontját a nemzet Renner dr.-féle meghatározása képezi, amely a gyakorlatban úgy határozta meg a nemzetet, hogy azt azonos nyelven beszélő népek képezik. Bauer dr. ezt a meghatározást kibővítette, amikor azt mondta, hogy a nemzetet a közös karakter is jellemzi, de lényegében nézve ezzel még mindig a kultúra területén maradt. Az osztrák marxizmus német teoretikusait követték a mi szlovén szociáldemokrata ideológusaink is, különösen Etbin Krisztal és Henrik Tuma dr. az utóbbi visszaemlékezéseiben (Iz mog, života, 396—397. oldal) a következőket mondja:

»... Úgy tanultam, hogy a nemzetiség részben faji, főleg pedig kulturális fogalom... Nemzet és nemzetiség nélkül el sem képzelhetünk semmiféle primáris kultúrát... A szocializmus a nemzetköziség alatt elismeri, hogy minden nemzetiségnek van kulturális jelentősége és joga a szabad fejlődésre... A nép a nemzetiség értelmében egyáltalán nem tudhatna politikai konfliktusról, mivel nála a szabad kulturális versengésről van szó... És ez a történelmi fejlődés azt mutatja, hogy az államnak semmi köze sincs a nemzetiséghez«.

Tuma dr.-nak ezekben a szavaiban rendkívül világosan jut kifejezésre a nemzeti kérdés osztrák-marxista felfogásának egyoldalúsága. Éppen a szilárd nemzeti területhez kapcsolódó politikai és gazdasági momentum vész itt el teljesen. Az ilyen felfogások gyakorlati következményeit kétféle módon fejezték ki. Egyrészt a szlovén szociáldemokrácia ezen a területen is megtagadta a nemzeti felszabadító küzdelmek forradalmi eszközeit, azokat az eszközöket amelyek nélkül lehetetlen volt elképzelni az Osztrák-Magyar Monarchia belső szétzúzását. Másrészt a nemzeti kérdés összes említett tényezőinek tekintetbe vétele nélkül lehetetlen volt aktívvá tenni mindazokat a társadalmi erőket, amelyeket minden elnyomott nép mozgósíthat a szabadságért és a függetlenségért indított harcban.

Az osztrák marxizmus a nemzet ilyen elméleti meghatározásából következetesen levezette gyakorlati politikájának irányát is. Ha a nemzet funkciója kizárólagosan kulturális természetű — ahogyan ez az elmélet mondja — akkor a nemzeti kérdést ki lehet elégíteni az úgynevezett »kulturális autonómiával«, a nép önkormányzatával a nyelvet, az iskolát, a köznevelődést és a hasonlókat illetően. Az élet megmutatta, hogy egy nép sem volt elégedett

az ilyen önkormányzással, mert nem is lehetett elégedett. A nyelv elnyomása és az elnemzetieltetés elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a gazdasági elnyomással és az uralkodó nemzet kapitalista csúcsainak általános imperialista céljaival. Gazdasági függetlenség, illetőleg egyenjogúság nélkül nincs sem politikai, sem kulturális függetlenség és egyenjogúság. Ezért az elnyomott népek nemcsak kulturális tekintetben érzik találva magukat, hanem mindenekelőtt gazdasági fejlődésük tekintetében. A nemzet zavartalan kulturális fejlődése lehetetlen a szabad gazdasági fejlődés nélkül. Ez a tény meggyőző bizonyíték az ellen az állítás ellen, hogy a nemzet kizárólagosan kulturális kategória.

Az osztrák marxista elméletnek megvan a maga politikai háttére. Kétségtelen, hogy tárgyilagosan mutatja az osztrák-német imperializmus hatását az ausztriai munkásmozgalomra. A világháborúban szemmel láthatóan bebizonyosodott, hogy igazuk volt azoknak, akik a nemzeti kérdést illetően elfoglalt osztrák marxista álláspontban az osztrák-német burzsoá nacionalizmus hatását látták. Ezért is hatott ilyen károsan ez az álláspont a szlovén munkásmozgalomra, amely politikai tényezőként kezdett feltűnni. A káros osztrák marxista nemzeti kérdésre — valamint a munkásszféra harcának más jelentős kérdéseire — vonatkozó elméletek gátolták abban, hogy gyorsan kapcsolatokat találjon a többi néptömeggel.

Mindezeknél az okoknál fogva a szlovén szociáldemokrácia sohasem válhatott döntő aktív tényezővé és még kevésbé vezetővé a szlovén nép nemzeti felszabadító törekvésében. Az akkori körülmények között leghaladóbb szellemű munkásság szűkkörű szervezete maradt, amely túlnyomórészt a munkásság mindennapi gazdasági küzdelmében jutott kifejezésre és legnagyobb részt elszigetelt maradt a dolgozó nép többi rétegeitől, különösen pedig a parasztoktól. A következményekre már Cankár is rámutatott, amikor a szlovén szociáldemokráciának a szemére hányta »...száraz ág maradt a nemzet fáján« (»Očistenje i podmladjenje«) pedig ő maga sem jutott el e tény igazi okainak megismeréséhez.

De nemcsak a szociáldemokraták védtek a nemzet, mint kulturális fogalom elméletét. Ugyanebbe a kategóriába tartoznak azok az elméletek is, amelyek igyekeznek a nemzet fogalmát többé-kevésbé a közös nyelvvel azonosítani. Ez az elmélet nálunk meglehetősen meghonosodott, különösen a szabadgondolkodó értelmiségiek között. Prijatelj dr. akiről nem mondhatjuk, hogy nem volt őszinte híve a szlovén nép felszabadításának, a »Borba za individualnost slovenačkog književnog jezika« című könyvében például a következőket írja:

»A nemzetiség főelemei: a gondolkodásmód, a hit, az érzés, a szokások, a kulturális hovatartozandóság, mindez a nyelvben nyer kifejezést és állandó formát...« (6. oldal).

Ez az elmélet is nagyon hasonlít az osztrák marxista elmülethez. Mihelyt átvisszük a politikai gyakorlat terére, ez az elmélet is csak a nyelvet, a kultúrát, a nemzeti szokásokat stb tartja a nemzeti felszabadító harc tárgyának. Prijatelj dr. politikai következtetéseket nem von le ugyan, de levonta azokat a szlovén gyakorlati burzsoá politika, amely a nemzet tartalmának ilyen magyarázatával igazolta a maga opportünizmusát, amikor kizárólag apró nyelv- és kultúrreformokra vonatkozó követelményeket állított fel, viszont a főkérdést: a szlovén nép örendelkezésének kérdését a nemzeti élet minden terén, ideértve a maga államiságának kérdését is, elejtette. Ilyen elméleti feltételezésekre támaszkodott a rosszhíű szlovén kispolitika. Ez a politika teljes mértékben a tehetetlen szlovén burzsoázia szegényes képességének, politikai ingadásainak és örökös kapituló hajlamainak a kifejezője volt. Hisz ez a burzsoázia gazdaságilag nagy mértékben függött a német tőkétől.

A nyelvközösség biztosan a nemzet-fogalom egyik legfontosabb jellemzője. Mégis csak akkor kaphatott volna döntő jelentőséget, amikor már megteremtették hozzá az anyagi föltételeket, vagyis amikor a társadalmi-gazdasági fejlődés megkezdte volna az ugyanolyan nyelvű emberek érdekeinek szorosabbra fűzését. Ha a nyelvközösség volna a nemzet egyetlen jellemzője, akkor nemzeteknek kellene tekintenünk például az ógörögök összes törzseit és ma egy-egy nemzetet képeznének például az angolok és az amerikaiak, az angolok és az írek, a szerbek és a horvátok, és így tovább.

A nemzet fogalmának tehát szélesebbkörű, pontosabb meghatározást kell adnunk, min' amilyenek a felsorolt meghatározások. Világos, hogy a nemzet nem lehet semmiféle »apriori«, »természetes« kategória és nem lehet holmi kizárólagosan kulturális-nyelvi jelenség sem. Itt mindenekelőtt a társadalmi élet különleges megnyilvánulásairól van szó, természetesen egy meghatározott kulturális-nyelvi közösség alapján és keretében. Ezért már a végrehajtott felületes elemzés is igazolja annak a marxista tételnek a helyességét, hogy a nemzet különleges közösség, amely a társadalmi fejlődés egy meghatározott fokán keletkezik, amikor az anyagi erők fejlődése nemcsak lehetővé teszi, hanem kikerülhetetlenül előidéz egy meghatározott területen a nép belső gazdasági összekapcsolódását, mégpedig a közös szellemi jellegzetességek alapján. Az emberiség ezt a fokot akkor érte el, amikor átlépett a feudalizmusból a kapitalizmusba, illetve általában véve az alacsonyabbfokú társadalmi formákból a kapitalizmusba, illetve — meghatározott körülmények között — közvetlenül a szocializmusba. Itt van a korszerű nemzet születése.

A nemzet fogalmának meghatározásához ezek szerint mindezekre az elemekre szükség van. A zsidók például nem képeznek nemzetet, mert az egész világon szétszórva, saját területük nélkül nem élnek olyan gazdasági viszonyok között, amelyek belülről összekapcsolnák őket és egységes nyelvük sincs. Ami egyesíti őket, az mindenekelőtt különleges helyzetük a történelmi fejlődésben és a mai társadalomban. Csak eb-

ben az értelemben beszélünk a mindennapi gyakorlatban a zsidókról, mint nemzetről.¹⁾

Arról sem beszélhetünk például, hogy a jugoszláviai muzulmánok nemzetet képeznek, pedig nem érzik magukat sem szerbeknek, sem horvátoknak, és ezért mindenképpen külön etnikai csoportot képeznek.

Az amerikaiak viszont (az Egyesült Államokban) ezzel ellentétben kétségtelenül külön nemzetet képeznek, pedig csak kevesebb mint kétszáz évvel ezelőtt szakították meg a kapcsolatokat az azzal a nemzettel, amelytől származnak, vagyis az angolokkal. És annak ellenére, hogy még ma is ugyanazt a nyelvet beszélik, amelyet az angolok, és annak ellenére, hogy lelkialkatuk és kulturájuk nagyon különféle etnikai és kulturális elemek összekapcsolódásának eredménye.

Tekintet nélkül az egyes részleges kivételekre, szemmel látható, hogy szabályszerint nem beszélhetünk fejlett rendszerről, ha többé-kevésbé fejlett formában nincs meg hozzá mind-egyik fentemlített elem.

Ezzel semmiképpen sem akarjuk azt mondani, hogy a nemzet fogalmának ezen jellemzői bármiképpen is hatást gyakorolnak például a fejletlen népek, azaz a nemzeté fejlődő népek nemzeti jogaira vonatkozó korszerű és haladószellemű álláspontra. A mai világban tanúi vagyunk azoknak a viharos folyamatoknak, amelyekből a gyarmati országokban nemzetek keletkeztek. Az elmaradott törzsi, feudális és más társadalmi formák visszatartják azt a folyamatot, gátolják, hogy az azonos nyelvű és azonos vagy közeli kulturális területű népek belülről összekapcsolódjanak és ezzel gátolják az egységes nemzeti szellem fejlődését is. Mégis ez a folyamat visszatartathatlan és mind nagyobb néptömegeket mozgósít, akik az elmaradottság legsötétebb formáiból emelkednek fel. Természetesen ahhoz kétség sem fér, hogy ha ezek a népek kiharcolják állami önállóságukat, akkor hatalmasan meggyorsul belső fejlődésük is a korszerű értelemben vett nemzet kialakulása irányában.

Ez érvényes sok fejlett nemzet, különösen pedig a szlovén nemzet multjára is. Kétségtelen, hogy az önálló hűbéres államok rendkívül fontos tényezők voltak ennek vagy annak a nemzetnek a keletkezésében. Megkönnyítették és meggyorsították ezt a folyamatot, viszont ha a nép idegen hűbéruhoz tartozott, akkor ez a tény a folyamatot gátolja, gyengítette az ilyen nép érdekeinek belső összefűzését és ezzel a nép nemzeti tudatának jelentkezését és erősödését is. Ez az alárendeltség ezek szerint az egyik jelentős oka lett az ilyen népek társadalmi elmaradottságának, az elmaradottság viszont megkönnyítette a fejlettebb uraknak, hogy kizsákmányolják őket.

Ha tehát arról beszélünk, hogy a nemzet egy meghatározott történelmi időszak terméke és meghatározzuk a nemzet jellegeit, amelyeket csak az illető meghatározott korszak adhatott,

¹⁾ Ez az állítás ma, a második világháború után biztosan nem egészen pontos. Különféle történelmi tényezők odahatottak, hogy a zsidók Palesztinában mégis nemzeté fejlődtek és hogy államuk vonzású központtá vált sok más országban és zsidó számára. A világban elfoglalt különleges helyzetük — amely különösen az antiszemizmus jelenségével kapcsolatban vált aktuálissá — és a zsidó etnikai elem különleges kialakítása — amely mindenekelőtt különleges történelmi fejlődési eredménye — képezte a közvetlen okokat arra, hogy Izrael a zsidó nemzet keletkezésének színpadává vált. Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy az összes zsidó eredetűek ehhez a nemzethez tartoznak.

akkor ezzel semmiképpen sem azt akarjuk mondani hogy ennek vagy annak a nemzetnek a történelme csak az illető korszakkal kezdődik. Nem, mi csak megállapítjuk a tényezőket, amelyek lehetővé tették a gazdasági és politikai átmenetet a törzsi, lokális és provinciális közösségekből a nemzeti közösségekbe, ami azt jelenti, hogy a korszak értelemben vett nemzeti öntudat felé. Amíg ezek a tényezők nem jelentkeztek, a társadalmi élet és a társadalmi tudat nem fejlődhetett nemzeti keretekben, hanem mindenekelőtt törzsi, helyi és hűbéri-provinciális keretekben. Ezek szerint a nemzetek keletkezése és a nemzeti tudat jelensége mindig a társadalmi fejlődés egy meghatározott fokához kapcsolódik.

Mindezeknek a megállapításoknak a szellemében világos, hogy a mai társadalmi keretek között a nemzeti állam képezi a legmegfelelőbb keretet ahhoz, hogy a nemzet aránylag szabadon fejlődjék.

Az önálló nemzeti állam természetesen nem ellentéte a demokratikus föderációnak, mint független nemzetek szabad közösségének, hanem csupán kiinduló pont hozzá. Ha ez vagy az a nép szabad szövetségre akar lépni egy másik néppel, ha zavartalanul akar határozni azzal a másik néppel való együttélésének a formájáról, akkor az illető népnek mindenekelőtt valóban szabadnak kell lennie.

Más kérdés az, természetesen, hogy egy föderáció mikor szabad valóban és mikor szolgál csupán külső lepelként a hegemoniához és a nemzeti elnyomáshoz. Ebben a tekintetben mindenekelőtt Lenin ismert tétele érvényes, hogy annál kisebb a nemzeti elnyomás, minél több a demokrácia. Az imperialista rendszerben nincs is olyan valóban szabad soknemzetiségű föderáció, amelyben belső hegemoniás törekvések nincsenek. De semmiképpen sem volna helyes azt mondani, hogy az összes ilyen föderációk a nemzeti elnyomásnak ugyanazt a fokát jelentik. Ez — amint már megállapítottuk — az illető föderációban a demokrácia fejlettségétől függ. De végső következtetésben világos, hogy csak szocialista társadalom teremthet teljes mértékben szabad föderációt a valóban egyenrangú népek között. Az önálló nemzeti állam és a soknemzetiségű szabad föderáció tehát ebben a rendszerben nem áll egymással szemben.

A népeknek joguk van az önrendelkezésre. Ezt a jogot sokan elismerik, de magyarázatában eltérnek egymástól. Már előbb szövegtünk a kulturális önkormányzatról, amelyet egykor a szociáldemokraták igyekeztek önrendelkezésként feltüntetni. Mások viszont »széleskörű önkormányzattal és más hasonló csalóka jelszavakkal avatkoznak bele a kérdésbe. A tényleges önrendelkezési jog fogalma pedig csak az lehet, — amint Lenin mondta —, hogy minden népnek joga van megalkotni a maga saját államát és joga van elszakadni egy másik államtól.

Természetesen más kérdés az, hogy a nép tényleg elszakad-e, hogy tényleg megalkotja-e a maga államát. Ma például Jugoszlávia népeire nézve ez az állam a legjobb védelme a külső veszély ellen és az elszakadó törekvések rendkívül károsak ezeknek a népeknek az érdekeire nézve. De ahhoz, hogy egy nép szabadon döntsön, milyen formában fog együttműködni

egy másik néppel, kell, hogy az illető nép először is rendelkezze önmagával és csak azután határozhatja el magát szabadon.

Ezek után a megállapítások után felmerül a kérdés, hogy a szlovének nemzetet képeznek-e?

Ha a nemzet említett marxista meghatározása a mérték, akkor határozottan igent kell mondanunk. A történelem folyamán a gazdasági fejlődés egységbe kapcsolta a szlovéneket, ezek kifejlesztették nemzeti nyelvüket, kiépítették a maguk kultúráját, tehát mint önálló nemzet formálódtak a saját területükön. A nemzeti tudat, amely ritka kitarlással szállott szembe az összes elnemzetlenítő törekvésekkel, bármely oldalról jöttek is azok, szemellátható kifejezése ennek a ténynek. Ez a tudat pedig végül is mégis a legmeggyőzőbb és a leghitelelhetőbb jele a nemzeti létnek. Ismétlem, nemzeteket nem lehet mesterségesen teremteni: a nemzetek léteznek és ebből a tárgyilagos létezésükből ered nemzeti öntudatuk is. Azok, akik nem ismerik el, hogy a szlovén nemzet önmagát teremtette, arra hivatkoznak, hogy a nemzetiségi határok a többi délszláv népek határaitól ellentétben mesterséges határok. De hát van-e egyáltalán nemzet, amelyet nem a történelem teremtett? Minden eddig felsoroltból látjuk, hogy ilyen nemzet nincs. Itt is idézhetjük Cankárt, aki 1913-ban megtartott beszédében a következőket mondotta:

»... Holmi délszláv kérdés kulturális, sőt nyelvi értelemben számomra egyáltalán nem létezik. Lehet, hogy létezett valaha, de már akkor megoldódott, amikor a délszláv törzs négy népre szakadt, négy teljesen önálló kulturálétre. Ezért a történelem volt a hibás, vagy akárki lehetett hibás, de én, aki a tényt állapítom meg, egész biztosan nem vagyok hibás«.

Cankárnak ezek a szavai elméleti tekintetben is, politikailag is teljesen érthetőek és helytállóak. Cankár számára a nemzet tárgyilagos szociális folyamatok és történelmi körülmények eredménye, amelyeket semmiféle politikai ideológia nem teremthet, de el sem törölhet. Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy a politikai ideológia kisebb-nagyobb mértékben nem gyakorolhat hatást a nemzet keletkezésére és fejlődésére. Eppen azért, mivel a nemzet történelmi kategória, világos, hogy a szubjektív tényezők ebben a tekintetben igen nagy szerepet játszhatnak még a nemzeti kultúra építésében is és a nemzeti jellem különleges vonásainak kialakításában is. De mindez mégsem képes egy hajszálnyit sem változtatni azon a tényen, hogy a politikai ideológiák (mint például az úgynevezett »integrális délszlávság«) nem teremtenek nemzeteket. Erre gondolt Ivan Cankár is, amikor — mint előtte hetven esztendővel Franc Presern a Vráz-féle illirizmus elleni küzdelemben — fellépett e század kezdetén a »neoilirizmus« ellen. Ezért természetesen nem véletlen, hogy éppen Cankár jutott el a szlovén nemzeti kérdést illető leghelyesebb elméleti következtetésekhez. Ő a gyakorlati politika terén is a legkövetkezetesebben harcolt a szlovén nép önrendelkezési jogáért, mégpedig nem az osztrák marxista kulturális önkormányzat szellemében, hanem a területi föderáció értelmében. Amíg a szlovén politikusok a »kulturális önkormányzatról« vitatkoztak, Iván Cankár világosan és félreérthetetlenül mondotta:

»... Egy természetes parasztésszel megáldott ember számára, aki semmit sem tud arról, hogy mi a diplomácia, mi a

hogy a nemzeti kérdés mindenekelőtt a XIX. század folyamán fontos változásokon ment át, amelyeket alaposabban kell ismernünk, ha meg akarjuk magyarázni a nemzeti küzdelmek helyi formáit, és ha meg akarjuk ítélni, milyen szerepet játszottak bizonyos adott körülmények között.

Ezek a változások a társadalom belső fejlődésének a kifejezői a hűbérrendszer letörése után. A nemzeti kérdés fejlődésére való tekintettel, abban a keretben, amelyet vitáiratunkban szem előtt tartvaunk, a marxista elmélet két időszakot különböztet meg:

1. a növekedő és nagyjában haladó kapitalizmus időszakát;
2. a kapitalizmus hanyatlásának időszakát, a kapitalizmus imperialista fokát.

Az első időszak jellemzője Nyugat-Európában a hűbérrendszer forradalmi letörése és a kapitalizmus teljes győzelme, amely viharos lendülettel, szélességben és mélységben is fejlődött. Ebben a folyamatban a franciák, angolok, olaszok és más népek nemzetekké váltak és saját központosított nemzeti államokat teremtettek.

Kelet-Európában ez a fejlődés másképpen történt. A feudális államok központosításának folyamata — amint már előbb láttuk — gyorsabban haladt, mint a nemzet kialakulásának folyamata. A központosított állam ily módon az egyes nemzetek fejlődésének fékezőjévé vált. A feudális-abszolútista államgépezettel, például Ausztriában, megeremelték a közvetlen folytonosságot a feudális elnyomás és a német burzsoáziának, valamint nemzetiség-elnyomó rendszerének a politikai és gazdasági túlsúlya között. Ez a központosított államgépezet segítette a német burzsoáziát, hogy megszilárdítsa gazdasági és politikai hadállását, viszont fékezte más népek, különösen pedig a szláv népek gazdasági fejlődését, és ezzel együtt nemzeté válását. Világos tehát, hogy a soknemzetiségű Ausztria ily hosszú fennállása mindenekelőtt azért volt lehetséges, mert az osztrák feudalizmust nem számolták fel forradalmi módon.

Igy tehát Nyugat-Európa nemzeti minde- nekelőtt a hűbérrendszer elleni harcban fejlődtek és alakultak ki, míg Kelet-Európa elnyomott népeinek küzdelmük kellett a feudális-abszolútista reakció ellen is és az uralkodó nemzetek burzsoáziájának a hegemónia törekvései ellen is. Az uralom csúcsein lévőknek ilyen körülmények között széles lehetőségük volt arra, hogy az egyik népet a másik ellen kijátsszák, valamint az uralkodó nemzet burzsoáziáját az elnyomott népek mozgalma ellen ezeket a mozgalmakat viszont a burzsoázia ellen. Ez a tény természetesen nemcsak hogy fékezte az elnyomott népek fejlődését, hanem igen gyakran egyenesen a reakció karjai közé taszította őket.

A nemzeti kérdés fejlődésének első szakaszán ezek szerint mindenekelőtt a népek gazdasági, szociális és kulturális rendeződése van túlsúlyban a feudalizmus elleni harcban. Ez közvetlenül és elsősorban a burzsoáziát érdekli, és ezért a burzsoázia, ezen a fokon a nemzeti mozgalom ideológusa és vezetője is. Ebben az időben a burzsoázia emeli fel a népi szabadság és egyenjogúság zászlaját. Gyakran maga köré tömöríti a parasztokat, sőt a proletárságot is, ha mint politikai tényező jelentkezik. A demokratikus plebejus rétegek néha-néha túlnőnek a burzsoázián, kívánják magukat vezetése alól és radikálisabb eszközöket használnak a feudalizmussal való leszámolásban. Ez azonban csak

átmeneti jelenség. Sem a parasztok, sem a kispolgárok nem tudtak konkrét társadalmi célokat kitűzni azokkal a célokkal szemben, amelyeket a burzsoázia tűzött ki. Abban az időben a burzsoá érdekek voltak a társadalmi haladás mozgatói és ezért annak az időnek a nemzeti eszméje is olyan formában hatol a köztudatba, amilyent a burzsoá ideológia ad neki.

Annak a szerepnek a haladó voltát, amelyet a burzsoázia a nemzet kialakításában játszott, egy cseppet sem kisebbíti az a tény, hogy itt a burzsoázia osztályérdekeiről volt szó. Fordítva — amint már fentebb megállapítottuk — éppen ezek az érdekek voltak abban az időben a társadalmi előrehaladás mozgatói. Ezért a kapitalizmus fejlődésének első szakaszában a forradalmi harcok — mind a politikai gyakorlat terén, mind pedig az irodalomban és a tudományban — a kulturális gazdagságnak, az ember legnemesebb törekvéseinek, a humanizmusnak, az önfeláldozásnak, a hősiességnek és a jövődó céljai iránti odaadásnak a kimeríthetetlen forrásait képezik. Arról talán ne is beszéljünk, hogy a nemzet keletkezésének folyamata már önmagában is a gazdasági és kulturális központosítás, az emberek egymáshoz való közeledése, a látóter bővülése folyamatát képviselte, ami erőteljesen meggyorsította az emberiség előrehaladását általában is.

A nemzeti mozgalom szabály szerint általános népi harc jellegét öltötte és odahatott, hogy a néptömegek ebben a mozgalomban többé vagy kevésbé széleskörűen, de résztvettek. Szociális céljal tekintetében az ilyen mozgalom természetesen nagyon heterogén volt. Láttuk, hogy a burzsoázia történelmi szerepe a nemzeti mozgalom keletkezésében és fejlődésének első fázisaiban abban van, hogy a burzsoázia volt a szociális-gazdasági feltételek hordozója, amelyek lehetővé tették a nemzeti összpontosulás folyamatát és ezért az akkori körülmények között általános politikai törekvéseinek a demokratikus tömegek társulásának főbényezőjévé kellett válnia abban a harcban, amely az előre haladó nemzetfelszabadító, illetve nemzetegyesítő célokért folyt. Mi több, az is érthető, hogy ebben a mozgalomban a burzsoázia igyekezett megvalósítani a saját külön szociális céljait és ezért már kezdetben is gyakran ellen- tétbe került demokratikus plebejus szövetsége- seivel. Amikor a földről volt szó, akkor a nemzeti mozgalomhoz csatlakoztak a paraszttömegek is. Ez volt az eset Írországbán, ahol az egész nemzeti mozgalomnak agrárjellege volt. Ilyen mozgalomhoz megvolt az alap nálunk is, de Szlovéniában nem került sor arra, hogy a burzsoá nemzeti mozgalom összekapcsolódjék azzal a parasztmozgalommal, amely forradalmi úton akarta megoldani a feudális viszonyok alól való felszabadulás kérdését. A vezető oportu- nista burzsoá réteg ugyanis nagyon kevés bátor- ságot és készséget mutatott arra, hogy védje a parasztok földigénylését. Ezért nálunk a nemze- ti mozgalom elég sokáig szűkebbkörű követelésekre és ugyanúgy szűkebbkörű tömegekre kor- látozódott.

A nemzeti mozgalom ereje szabály szerint abban volt, hogy összekapcsolódott a paraszt- és más plebejus tömegek feudalizmussal szem- ben, vagyis a mozgalom forradalmi-demokra- tikus jellegével. Ahol ez nem volt meg, ott a mozgalom holmi nyelvi követelményekért, az utcanévek nemzeti nyelven való felírásáért és hasonló aprólékoságokért folyó harcra, csök- kent ilyen opportunista, megalkuvó törekvések

a nemzeti kérdésben igen gyakran mutatkoztak a burzsoáziánál. Különösen pedig a nemzeti kérdés fejlődésének későbbi fázisaiban jutottak kifejezésre, leginkább ott, ahol a kapitalizmus későn fejlődött ki és ahol már többé-kevésbé fejlett munkásosztály létezett mint önálló politikai tényező, amikor a nemzeti kérdés teljes élességében napirendre került. Ilyen körülmények között a burzsoázia kompromisszumokat kötött a feudális állammal és elkerülte a forradalmi akciókat, sőt minden radikálisabb politikai akciót is. Eszerint a paraszt ilyen esetekben nem a burzsoázia kezéből kapta a földet, hanem az akkori monarchiától, — természetesen súlyos föltételek mellett és semmi sem kapcsolta a liberális burzsoáziához. Nálunk Szlovéniában is így volt ez. Így a paraszt a feudális reakció tartálékává vált.

A burzsoázia a múlt század második felében Európában megszűnt haladózsellemű tényező lenni, noha a kapitalizmus bukása még nem volt elkérülhetetlen. Ebben a tekintetben történelmi határkő — ahogy Lenin mondja — valahogyan az 1871-es Párisi Kommün. Annak az időnek az a jellegzetessége, hogy a társadalmi ellentétek nem nyilvánultak meg viharosan. Bizonyos viszonylagos »szélségek« állott be a tőkésvilág politikai fejlődésében. Ez természetesen a nemzeti kérdésen is megmutatkozott. Ezt a kérdést az európai burzsoázia nem veti fel többé forradalmi módon, mert minden forradalmi akció gyengíti osztály-hadállását. Az osztályérdekek arra készítik az elnyomott nép burzsoáziáját, hogy elárulja a saját népe érdekeit. A nemzeti küzdelem szokásos formájává valahogyan a nemzeti reformizmus vált, a nemzeti jogok egyes részecskéiért, a korlátozott önkormányzatért stb. folyó harc. Ehhez kapcsolódik még a gazdasági mozzanat is. Ezen a fokon az árukivitel jellemzi a kapitalizmust. Értelmezhető, hogy az idegen piacok biztosítására irányuló törekvéssel megváltozott a burzsoázia álláspontja is a nemzeti önrendelkezés elvével szemben. A gyakorlatban már a kezdetben is végiggázolt ezen az elven, amit Napóleon esete bizonyít. Míthelyt azonban a belső piac már nem volt elégséges és a külső piacért folytatott harc mind ádázabbá vált, az uralkodó nemzet burzsoáziája nyíltan áttért a nemzeti elnyomás politikájára. A nacionalizmus lett az új burzsoá nemzeti politika ideológiája. Azt az elismerését, hogy minden népnek joga van nemzeti függetlenségére, felváltotta a nemzeti gyűlölet más népekkel szemben.

A szlovén nép helyzetében a XIX. század folyamán világosan tükröződnek a kapitalizmus fejlődésében mindezek a változások. Mazzini és más olasz demokraták például az olasz egyesülési harc első szakaszában azt mondták, hogy Olaszország határa a Szocsnán van és hogy Triest és Isztria a szlovénekhez tartozik. Ekkor írta Mazzini: »Nektek, Itáliában született emberek az isten a legjobban elhatárolt hazát adta egész Európában. Nyissátok ki a körzöt, egyik végét szürjétek le Itália közepén, Pármában, a másik végét pedig tegyétek Var torkolatára és rajzoljatok vele az Alpok felé egy félkört. A Szocsa torkolatára eső, félkört bezáró pont mutalja azt a határt, amit az isten adott nektek. Eddig a határig értik és beszélik a nyelveket — ezen túl nincs jogotok«.

Mikor pedig az olasz burzsoázia megszilárdította belső hadállását és amikor a demokráta forradalmi lendület lanygulni kezdett Itáliában, fordulat állott be ennek a burzsoáziának a nemzeti politikájában is. Maga Mazzini, de még inkább azok, akik követőinek nevezték magu-

kat, nemzeti kiáltványaikban kezdték Itália »végső« keleti határait mind keletebbre tolni és Triestet meg Isztriát olasznak hirdetni.

Hasonló folyamatok voltak a németeknél is, magában Németországban és Ausztriában.

Ezzel elértünk a nemzeti kérdés fejlődésének a második imperialista korszakához, amelyben ez a kérdés új tartalmat nyert. Kelet-Európa elnyomott népei az uralkodó osztályok nyomása ellenére is a XIX. század második felében külön nemzetekké fejlődtek és erősödtek. Ez természetesen fokozta ellenállásukat a nemzeti elnyomás ellen és jelentős mértékben hozzájárult a két keleteurópai »népek börtönének«, vagyis Ausztria-Magyarországnak és a cári Oroszországnak a megdöntéséhez. A világháborúban széthullott az Osztrák-Magyar Monarchia és egykori területén új nemzeti és soknemzetiségű államok alakultak, a cári Oroszország helyett pedig új, szovjet föderáció keletkezett. Ezzel ellentétben a nyugateurópai államok gyarmatbirodalmaikkal tulajdonképpen soknemzetiségű államokká váltak. A gyarmati kérdés most kivételes fontosságot nyert. A nemzeti elnyomás a kapitalizmus imperialista szakaszának elkérülhetetlen attributumává vált. Érthető, hogy az új körülmények között a nemzetiségi kérdésnek új tartalmat kellett kapnia és a nemzetek mozgató erejének belső szerkezete is jelentős változásokat szenvedett.

Az imperializmus egyik fő jellegzetessége a tőkekivitel. Azelőtt a leigázott országok, különösen pedig a gyarmatok főleg piacok és nyersanyagforrások voltak. Ma a gyarmatokra nagy mennyiségben idegen gyáripari és pénzügyi tőke költözik. Fokozódott és intenzívebbé vált a gyarmatok gazdasági kihasználása és ezzel a politikai nyomás is sokkal kifejezettebbé vált. Érthető, hogy az imperialista államok — a tőkekivitel politikai garanciáikat akarnak elhelyezett tőkéjük biztosítására. Emellett a szilárd gyarmatbirtok természetesen ennek vagy annak az imperialista államnak konkrét hadászati helyzetet is biztosít a többi imperialista versenytárral szemben. Minderre nézve a legjobb szavatosság természetesen az, hogy minél teljesebb hatalmuk legyen a gyarmatok népei fölött, illetve a tőlük függő országok fölött, vagy pedig olyan gazdasági függőségük, amely gyakorlatilag az illető ország minden függetlenségét megszünteti.

Emellett a nemzeti elnyomás politikája mindig szoros kapcsolatban áll a leigázott ország szociális reakciójával, sőt mi több, mesterségesen tartja fenn az idejétmúlt, szocialista intézményeket, mert azok erőteljesebb támaszai az idegen túlsúlynak, mint maga az idegen hadsereg. Ilyen az eset Kínában, Indiában és a gyarmatokon mindenütt, ahol a benszülött hűbéres, vagy más reakciós tényezők képezik az imperializmus legszilárdabb támaszát. Sőt nemcsak a gyarmatokon, hanem más függő országokban is vannak ilyen esetek. Gondoljunk csak az irországi, spanyolországi stb. állapotokra. Röviden szólva a nemzeti kérdés burzsoá fel fogása terén egész más szelek fújnak. Ennek a kérdésnek a forradalmi megoldásáról, amely összekapcsolódott az általános haladózsellemű társadalmi áramlatokkal, a burzsoázia áttért az imperializmusra, a nemzeti elnyomás rendszerére, amely a legreakciósabb társadalmi osztálytényezőkre és intézményekre támaszkodik. A nemzeti elnyomás rendszerébe illymódon az elmaradt népeknél a reakciós társadalmi formációkat konzerválja. Hogy ez az imperialista rendszer kibírja a leigázott népek nyomását, az

uralkodó nemzetek csúcsai régi fegyvereket is felhasználnak az »oszd meg és uralkodj« elv szerint. Mesterségesen szítják az ellenségeskedést a népek között, terjesztik az antiszemitizmust, üldözéseket és összeütközéseket szerveznek az elnyomott népek között.

Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy ez minden országra egyenlő mértékben érvényes. Egyrészt azokban az országokban, ahol a kapitalizmus végső imperialista állomásig jutott el, a pénzoligarchia vagyis a pénztőke burzsoá csúcsai a fasizmus és a legagresszívabb imperialista terjeszkedés felé törekednek. Másrészt például egyes gyarmati és félgyarmati országokban a burzsoázia bizonyos fokig még mindig haladószellemű szerepet játszik népének nemzeti függetlenségéért vívott harcában. De a burzsoázia mindenütt megszűnik kitartónak és következetesnek lenni ebben a harcban, míhelyt a tömegek forradalmi mozgalma kezd túlnőni a burzsoá osztályérdekeken. A kínai forradalom története a legmeggyőzőbb példa arra, hogy a burzsoázia milyen ingadozó szerepet játszik a kínai nép imperializmus-ellenes harcában. Olyan szerepet, amely azzal végződött, hogy az idegen imperializmus szolgálatában teljes mértékben elárulták ezt a harcot.

A nemzeti mozgalom fejlődésének első szakaszán a parasztnak és a burzsoáziának a lényegre nézve közös volt a céljuk: letörni a hűbérrendszert. Ezt csak egy módon teheték meg, a burzsoázia vezetése alatt és a kapitalista fejlődés alapján. A súlypont akkor a burzsoázián volt, a paraszttömegeken pedig csak annyiban, amennyiben a nemzeti felszabadulásért és egyesítésért vívott harc egyben harc volt a földért és a paraszt hűbéri megterhelése ellen. Annyiban tehát, amennyiben a burzsoázia képes volt és mertte támogatni a parasztnak, akik követelték felszabadításukat a feudális viszonyok alól és amennyiben ebben a kérdésben mozgósíthatta a parasztnak. Ahol ez nem így volt, a parasztnép a hűbéri reakció tartalékává vált, amely megnyerte vagy legalább is passzívva tette azzal, hogy egy sor fokozatos reformot hozott.

Míhelyt azonban a burzsoázia elvesztette haladó jellegét, a feudalizmus maradványainak felszámolása nem volt neki többé feltétlenül szükséges. A burzsoázia ritkán törte meg a hűbérrendszert forradalmi csapással. A leggyakrabban — és ez a szlovén területekre is érvényes — fokozatosan hatolt be a feudális szerkezetbe. A kapitalista érdekek ezekben az esetekben összeszövődtek a hűbéri érdekekkel; a feudális maradványok minden erőszaks fel-számolása a kapitalizmus ellen is irányult volna.

Az, akít mindez a legkellemetlenebbül érintett volna, a paraszt volt maga. Nemcsak hogy még mindig terheltek a feudális maradványok, hanem ezekhez hozzájárultak a kizsákmányolás kapitalista formái is, amelyeket még súlyosbítottak a nemzeti elnyomás körülményei. A nemzeti kérdés tehát mint parasztkérdés is jelentkezett, mint a burzsoá-demokrata forradalom megoldatlan kérdéseinek alkotórésze, mert ezek a kérdések összehasonlíthatatlanul nagyobb súllyal neheztedek a paraszttömegekre, az értelmiségre, a középrétegekre, és a proletariátusra is, és magára a nemzeti burzsoáziára. Ilyen körülmények között a nemzeti burzsoázia természetesen mindinkább politikai együttműködést keresett az uralkodó burzsoáziával, míg a nemzeti elnyomás mind nehezebben súlyosodott a többi néptömege, fokozta ellenállásukat, kül-

lönösen ott, ahol történelmi alapokon aktív munkásmozgalom jelentkezett. A nemzeti, illetve imperialista-ellenes mozgalom formájába eszerint kezdtek összeömleni az elnyomott tömegek mindenfajta elégedetlenségei is.

A nemzeti mozgalom szerkezete tehát megváltozott. Bomladozni kezdtek azok a kötelékek, amelyek a burzsoáziához fűzték.

A burzsoázia nemcsak hogy többé nem képes ilyen körülmények között elszántabb nemzeti felszabadító politikát folytatni, hanem még fél is a néptömegek minden radikálisabb akciójától. De amíg a burzsoáziát érdekei az uralkodó nemzet csúcsaival való megegyezés politikájához fűzik, addig a paraszttömegek, akik — többi középréteggel, az értelmiséggel és a proletariátussal — a legsúlyosabban érzik a nemzeti elnyomás gazdasági terhét, mind radikálisabbakká válnak. Mint a burzsoá forradalmak idején, a parasztnozgalom az új körülmények között a nemzeti felszabadító mozgalom forradalmi hadseregévé válik. Most azonban a burzsoázia, amikor kerüli a parasztnozgalom vezetését, ezt a mozgalmat azon az úton nemcsak nem kísérheti többé, hanem ellenségévé is válik. Az új társadalmi erő kötelessége, — a munkásosztály és élgárdájáé —, hogy ezzel a hadsereggel kapcsolatot teremtsen, és hogy így a nemzeti felszabadító mozgalom új vezető tényezőjévé váljék.

Hangsúlyoztuk ugyan, milyen rendkívüli jelentősége van a parasztkérdésnek a nemzeti kérdés általános keretében, de ezzel természetesen nem azonosíthatjuk a nemzeti kérdést a parasztkérdéssel. Ellenkezőleg, a nemzeti kérdés a többi között olyan kérdéseket is tartalmaz, amilyenek: a gyorsabb vagy lassúbb gazdasági fejlődés kérdése, az extraprofit kivonása és az ország elszegényedése, a természetes gazdagság kihasználása és kimerítése az uralkodó nemzet burzsoáziájának hasznára, a kulturális elmaradottság, az önálló államiság és sok más hasonló kérdés, amelyek természetesen kisebb vagy nagyobb mértékben az egész nemzetet érdeklik. Ezek a kérdések természetesen érintik az elnyomott nemzet proletariátusát is, mert azokat egyrészt gazdasági nyomásként érzi, másrészt pedig a nemzeti nyelv, a nemzeti iskolák, a nemzeti kultúra, a demokratikus szabadság stb. elnyomása miatt politikai nyomást is érez.

Eppen ezért a korszerű nemzeti felszabadító mozgalmak nagyon különféle formákban jelentkeznek és nagyon különféle osztályösszetételben, attól függően, hogy milyenek a konkrét tárgylagos körülmények, különösen pedig attól, hogy tárgylagosan mennyire érett a munkásosztály élgárdája. Közben azonban jelentős tényező az, hogy az említett új körülmények közepe tette megvan a lehetőség arra, hogy a nemzeti felszabadítás mozgalmát a burzsoázia szövetségesétől a proletariátus szövetségesévé tegyék. Ez a szövetség azonban nem adódik önmagától, hanem a proletariátus csak úgy válósíthatja meg, ha a dolgozó paraszttömegeknek és középrétegeknek mindennapi gazdasági és általános demokratikus követeléseikhez aktív támogatást nyújt.

Ezenkívül a munkásosztály már társadalmi helyzeténél fogva is csak nemzetközi lehet. Ez azt jelenti, hogy a munkásosztály élgárdája útján következetes harcra kell, hogy legyen minden nép önrendelkezési jogának. A tudatos munkásság az elnyomott nemzetek felszabadító mozgalmait a saját maga természetes szövetségeseinek tekinti, amelyekkel együtt küzd. az

ellepsége: az iperializmus rendszere. A nemzeti kérdés fejlődésében itt, érkezünk el a legfontosabb fordulóponthoz, abhoz a harchoz, amely a burzsoázia és a proletárság között folyik a nemzeti mozgalom vezető helyéért; a paraszttömegekért és általában véve az úgynevezett középrétegekért. A burzsoázia, mivel összekapcsolódott a feudalizmus maradványaival — és osztályhelyzete miatt is — nem vezetheti a parasztok akcióját, amelyet az agrár- és egyéb kérdések megoldásáért folytatnak, viszont a munkásság számára ezeknek a kérdéseknek a megoldása a haladás előfeltétele. Ilymódon a proletárság — önálló politikai szerepének növekedésével párhuzamosan — mindinkább a nemzeti felszabadító mozgalom eszmei és politikai vezetőjévé válik, ami a nemzeti kérdés fejlődésének második szakaszán a legfontosabb jellegzetesség.

A kapitalizmus legreakciósabb csúcsai — a pénzoligarchia — ezzel a nemzeti kérdés területén is tökéletes, ellenlábásával váltak a proletariátusnak. A pénzoligarchiában sűrűsödtek össze mindazok a törekvések, amelyek ellenzik a népek önrendelkezési jogának elismerését és ez az oligarchia a fasizmus hordozójává vált. Éppen ezért is érthető, hogy ma a proletárság nemzetközi erői mindenütt az elnyomott népek oldalán állnak, a fasiszta reakciós erők pedig általában az elnyomók oldalán. Ez a legjobb bizonyíték arra nézve, hogy a nemzeti kérdés az imperializmus elpusztítása általános kérdésének egyik része lett. Hogy egy nép milyen magatartást tanúsít a mai világ haladó és reakciós erőivel szemben, attól függ végeredményben a jövője is.

Ez a magatartás egyben a legbiztosabb ismérv a nemzeti mozgalmak haladó vagy reakciós voltának a megítéléséhez. Már előbb említettük, hogy az önrendelkezési jog még nem jelent elszakadási kötelezettséget is. A döntés mindig a haladás és a reakció erőviszonyától függ a nemzetközi politika terén. Egyes nemzeti mozgalmak annyira összekapcsolódtak a nemzetközi reakcióval, hogy az ilyen nép elszakadása a nemzeti elnyomás egész rendszerének tényleges támogatását jelentette volna. 1848 előtt és később is a lengyelek küzdelme például az Oroszországtól való elszakadásért és saját államuk megalakításáért haladószellemű volt, tekintet nélkül arra, hogy a mozgalom élén a nemesség állott. A lengyelek ezzel a küzdelmükkel gyengítették az orosz cárizmust, amely az európai reakció oszlopa volt.

Hasonló volt az eset Írországban is. Az angol reakció magában Angliában »az írek elnyomásán alapult«, amint Marx mondotta. Gyakorlatilag itt is megmutatkozott Marx jelmondatának helyessége, hogy az a nép, amely más népeket elnyom, maga sem lehet szabad. A harc Írország függetlenségéért és az agrárforradalom győzelme Írországban eszerint csak gyengítette volna a reakció nyomását Angliában. Írország elszakadása progresszív követelménnyé vált.

Negatív példaként a délszlávok és a csehek 1848-as nemzeti mozgalma szolgál. Nemzeti küzdelmük — olyan formában és szerkezetben, amelyben, akkor kifejlődött — abban az időben a feudális abszolutista reakció erősítését jelentette és ezért a haladás erőteljes akadályává vált, de maga is szörnyű és sorsdöntő vereséget szenvedett, amely vereség több mint egy fél évszázadra rányomta bélyegét ezeknek a népeknek a fejlődésére.

Nézzük a jelent. A kínaiak, abesszínek, stb. küzdelme kétségen kívül haladószellemű, mert erősíti a haladás erőt. Ennek az ellentéte áll a Szudéta-esetre, vagy ma Szlovákia esetére. Nem lehet ezektől a népektől megtagadni az önrendelkezés jogát, de mégis meg kell állapítanunk, hogy mai elszakadásuk valóban nem önrendelkezés, hanem még sokkal rosszabb, leigázás.¹⁾

Különböen példaként nem kell külföldre mennünk. A mi jugoszláv példánk a Frank-pártiak Horvátországban. El kell ugyan ismerni a horvátok és a szlovének önrendelkezési jogát, de mégis minden olyan szeparatista akció, amely a jelen pillanatban felakarja oszlatni Jugoszláviát, tulajdonképpen előkészület egy új leigázásra, nem pedig az önrendelkezésre. Jugoszlávia különválasztott népei egyrészt elkerülhetetlenül a külső imperialista nyomás zsákmányává válnak másrészt pedig megszilárdítanak a német fasizmus helyzetét, amely a népek önrendelkezésének a legdühöttebb ellensége és egész sor új nemzet (cseh, szlovák, ukránok, balti népek stb.) leigázására törekszik.

Ebből az következik, hogy nem lehet ugyanolyan álláspontot elfoglalni minden nemzeti mozgalommal szemben Állásfoglalásunkat az illető mozgalom szerepe, a mindenkori reakció központja iránti magatartása, illetve a legveszedelmesebb reakciós agreszív erővel szemben elfoglalt álláspontja határozza meg.

A nemzeti küzdelmek mind az első, mind pedig a második időszakára nézve jellemző, hogy a nemzeti kérdést teljes egészében nem oldották meg és nem is oldhatták meg, noha az egyes népekre nézve megoldást nyert. Ezért ez a kérdés ma is, mint azelőtt is, a korszerű társadalom egyik leg súlyosabb ellentétét képviseli és szerepe a mai világ ellentéteinek általános szövevényében erősen megnövekedett. Amíg a nemzeti kérdés az első időszakban főleg az egyes államok belső kérdése volt, addig a második időszakban, amint láttuk, a korszerű társadalom válságának, az imperializmus válságának egy részévé vált, amelyet többé nem lehet lokális kérdésként megoldani. Mind világosabbá válik, hogy ez a kérdés magának az imperialista rendszernek a létével vagy nemlétével kapcsolódott össze. Minden olyan kísérlet, amely ezt a kérdést az imperializmus alapján igyekszik megoldani, az ellentétek még szövevényesebbé tételéhez vezet. Ezt a legdrasztikusabb módon a cseh-szudéta probléma mutatta meg.

Röviden: ma az elnyomott népek felszabadulásáért küzdők a következő választ előtt állanak: vagy az anti-imperialista demokratikus erők frontjába állnak, népük függetlenségéért, vagy a demokrácia-ellenes erőkkel egyesülnek saját népük ellen. Így váltak szükség-szerűen a nemzeti felszabadító mozgalmak a korszerű világ általános demokratikus törekvéseinek a természetes szövetségeseivé.

(Fordította: h-k j.)

¹⁾ A szlovák klerikális szeparatizmusra gondolunk, amely Hitler mánakra hajította a vizet és ezzel ő maga is függővé vált tőle. E sorok megírása után alig néhány hónappal az események beigazolták e sorok helyességét.